

Drs. L.B. van der Giessen

DE ECONOMISCHE SITUATIE IN DE
NEDERLANDSE MELKVEEHOUDERIJ

Mededelingen No. 172

Augustus 1977

L27
172c

Landbouw-Economisch Instituut, Conradkade 175, Den Haag.
Tel. 61.41.61
Afdeling Landbouw

Overdruk uit "Boerderij", Vaksupplement Veehouderij, 61e jaargang,
22-26 maart 1977, 11-16 april 1977, 2-7 mei 1977, 23-28 mei 1977
en 13-18 juni 1977

INHOUD

	Blz.
1. GROTE KOSTENSTIJGINGEN ONVOLDOENDE GOEDGEMAAKT DOOR OPBRENGSTSTIJGINGEN	5
2. ONTWIKKELING MELKPRIJS VOORLOPIG NIET ROOSKLEURIG	10
3. OPPERVLAKTE GRASLAND EN VOEDERGEWASSEN OOK KOMENDE JAREN GROOT KNELPUNT	15
4. GOED BEGELEIDINGSSYSTEEM KAN VERSCHILLEN IN BEDRIJFSUITKOMSTEN VERKLEINEN	20
5. SLECHTE FINANCIËLE UITKOMSTEN, MAAR TOCH EEN STERKE CONCURRENTIEPOSITIE	25

1. GROTE KOSTENSTIJGINGEN ONVOLDOENDE GOEDGEMAAKT DOOR OPBRENGSTSTIJGINGEN

Op het ogenblik bevindt de Nederlandse melkveehouderij zich in een ongunstige positie. Als gevolg van de droogte is op een aantal melkveebedrijven de situatie zelfs zo ernstig geworden, dat alleen via een beroep op de Rijksgroepsregeling Zelfstandigen het hoofd boven water gehouden kan worden.

Deze droogte is echter een gebeurtenis, die zich hopelijk geen tweede keer zal voordoen. Op langere termijn zijn daarom voor de melkveehouderij een groot aantal andere factoren, zowel van economische als van structurele aard, van veel meer belang voor de inkomensontwikkeling.

Het is de bedoeling om in een aantal artikelen na te gaan welke factoren hebben geleid tot een achteruitgang van de inkomenspositie van de melkveebedrijven en op welke wijze getracht kan worden zoveel mogelijk aan deze achteruitgang het hoofd te bieden.

Aantal melkveebedrijven

In totaal zijn er in Nederland ongeveer 85.000 bedrijven met melkvee. Globaal kunnen deze bedrijven worden verdeeld in 8.000 bedrijven, waarvan de ondernemer geen hoofdberoep in de landbouw heeft, ongeveer 44.000 hoofdberoepsbedrijven met melkvee zonder een andere produktietak van enige betekenis en + 33.000 hoofdberoepsbedrijven, waar naast melkveehouderij een andere produktietak een grote of zelfs overwegende plaats inneemt (bijvoorbeeld varkenshouderij of akkerbouw).

Voor zover dit niet nader wordt aangegeven, zal hier uitsluitend worden ingegaan op de ongeveer 44.000 zuivere melkveebedrijven, dit zijn derhalve de bedrijven waarvan de melkveehouder geheel of vrijwel geheel van de melkveehouderij moet leven.

Arbeidsopbrengst van de ondernemer

Het financiële resultaat van een bedrijf kan op verschillende manieren tot uitdrukking worden gebracht. Op deze plaats zal dit worden gedaan met behulp van de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Deze geeft de beloning aan, die de melkveehouder voor zijn arbeid en bedrijfsleiding ontvangt, nadat alle overige kosten - dus met uitzondering van de kosten voor arbeid en bedrijfsleiding van de melkveehouder - van de opbrengsten zijn afgetrokken. Hierbij moet worden opgemerkt dat de kosten van grond en gebouwen op pachtbasis zijn berekend.

In bijgaande tabel is een overzicht gegeven van de arbeidsopbrengst van de melkveehouder vanaf het boekjaar mei 1972/mei 1973. Er is daarbij een onderscheid gemaakt tussen grotere en kleinere bedrijven; de grens ligt bij + 30 melkkoeien.

Ontwikkeling van de arbeidsopbrengst in gld. per ondernemer
(pachtbasis)

	1972/73	1973/74	1973/74	1975/76 ¹⁾	1976/77 ²⁾
Grotere bedrijven					
Noordelijk klei- en weidegebied	37.000	29.600	23.600	31.000	15.000
Westelijk weidegebied	30.700	22.400	13.900	28.000	10.000
Weidebedrijven in zandgebieden					
	30.500	21.700	14.800	28.000	4.000
Kleinere bedrijven					
Weidebedr. in klei-, veen- en zandgebieden	16.900	14.100	9.000	15.000	6.000
C.a.o.-loon bij 3000 arbeidsuren					
	25.260	29.790	35.610	43.410	47.250

1) Voorlopige resultaten.

2) Prognose.

Voor een beoordeling is in de tabel ook het c.a.o.-loon vermeld in geval van 3.000 arbeidsuren. Bij een vergelijking hiervan met de arbeidsopbrengst van de ondernemer blijkt of de melkveehouder meer of minder dan het c.a.o.-loon heeft ontvangen als vergoeding voor zijn handenarbeid. Deze vergelijking betekent derhalve niet, dat een c.a.o.-loon een voldoende beloning wordt geacht voor de melkveehouder, omdat hij daarboven immers ook een beloning voor bedrijfsleiding zou dienen te ontvangen voordat er van een rendabele bedrijfsvoering sprake is.

Het jaar 1972/73 blijkt voor de grotere bedrijven nog een relatief gunstig jaar te zijn geweest, omdat in alle gebieden toen nog een c.a.o.-loon werd verdiend. In latere jaren is dit echter nooit meer voorgekomen. Hieruit volgt dat sindsdien de gemiddelde melkveehouder een geringere beloning voor zijn arbeid heeft verkregen dan het c.a.o.-loon. Door de sterke stijging van de c.a.o.-lonen is de arbeidsopbrengst van de melkveehouder zelfs steeds verder achtergebleven bij het c.a.o.-loon. In het laatste "normale" boekjaar 1975/76 verdiende de melkveehouder op de grotere bedrijven slechts twee derde van het c.a.o.-loon en op de kleinere bedrijven een derdedeel.

Uit de prognose voor 1976/77 blijkt wel hoe groot de verwachte invloed van de droogte op de bedrijfsuitkomsten zal zijn. Voor een beoordeling van de resultaten op langere termijn zal deze droogteschade verder buiten beschouwing blijven, hoewel de betreffende melkveehouders dat jaar natuurlijk niet gemakkelijk zullen vergeten.

Oorzaak van inkomensdaling

De oorzaak van de achteruitgang van de rentabiliteit van de melkveebedrijven moet worden gezocht in de grote kostenstijgingen, die onvoldoende zijn goedge maakt door opbrengststijgingen. Sinds het relatief gunstige boekjaar 1972/73 zijn de prijzen van de produktiemiddelen (arbeid, machines, krachtvoer, kunstmest, pacht etc.) in de drie daaropvolgende boekjaren met gemiddeld 11% per jaar gestegen op de grotere weidebedrijven, maar de opbrengstprijzen van de produkten met slechts 5% per jaar.

Indien er in deze drie jaren geen produktiviteitsstijging op de bedrijven heeft plaats gehad, zoals stijging van de melkproductie per koe of stijging van het aantal koeien per man, dan betekent deze prijsontwikkeling dat de opbrengsten met + 20% zijn achtergebleven bij de kosten. Voor een melkveebedrijf van bijvoorbeeld 25 ha zou de relatieve inkomensdaling daardoor + f 1200 per ha hebben bedragen.

Ongeveer 25% van de inkomensdaling is echter goedge maakt door produktiviteitsstijging. Er blijft dan echter toch nog een daling van het inkomen over van f 900 per ha. Voor het genoemde bedrijf van 25 ha betekent dit een relatieve achteruitgang van het inkomen van f 22.500 in een periode van 3 jaar (1973/74 tot en met 1975/76).

Uitgaande van het huidige prijsniveau zou een extra prijsverhoging van melk en vlees nodig zijn van + 12% om de ontstane daling van het inkomen sinds 1972/73 in te halen. Omdat er in dat boekjaar op de grotere bedrijven nog een positief netto-overschot van f 250 per ha behaald werd, zou een extra prijsverhoging van 9% voldoende zijn om althans de grotere bedrijven weer quitte te laten spelen. Dit wil zeggen dat er dan weer een situatie zou ontstaan, waarbij de arbeid van de melkveehouder op deze grotere bedrijven weer volledig volgens c.a.o.-peil zou worden beloond. Er zou dan echter geen vergoeding voor bedrijfsleiding worden ontvangen.

Van deze extra prijsverhoging is echter geen sprake geweest. Integendeel, in het lopende boekjaar 1976/77 zullen de prijzen van de produktiemiddelen (arbeid, machines, krachtvoer, kunstmest, pacht etc.) op de grotere bedrijven volgens de LEI-prognose weer met 10½% stijgen, waartegenover waarschijnlijk een opbrengststijging van 5½% zal staan. Dit wil zeggen dat ook zonder droogteschade er een verdere (relatieve) inkomensdaling zou zijn opgetreden.

Spreading in bedrijfsresultaat

Het is in het algemeen moeilijk om over een gemiddelde inkomenssituatie te spreken. Er komen namelijk zeer grote verschillen in bedrijfsresultaat voor tussen de diverse melkveebedrijven. Deze verschillen hebben voor het grootste deel - uitgezonderd de droogteschade in 1976 - weinig met grondsoort of gebied te maken.

Bedrijfsgrootte

In de eerste plaats blijkt de bedrijfsgrootte van zeer grote invloed te zijn voor de verklaring van de inkomensverschillen, hetgeen ook duidelijk uit de tabel blijkt. De grens tussen kleinere en grotere bedrijven is daar gelegd bij + 30 melkkoeien. Bij benadering biedt een bedrijf met 30 melkkoeien onder gemiddelde omstandigheden voldoende werkgelegenheid aan één arbeidskracht. Een zuiver melkveebedrijf met minder dan 30 koeien is derhalve te klein om bij een goede bedrijfsvoering voldoende werkgelegenheid aan één arbeidskracht te bieden, zodat het niet te verwonderen is dat er gemiddeld op deze kleinere melkveebedrijven geen voldoende arbeidsbeloning wordt verkregen.

Deze groep kleinere melkveebedrijven is echter beslist niet te verwaarlozen, omdat het + 20.000 melkveehouders betreft, die hun hoofdberoep in de landbouw hebben en naast melkvee geen andere produktietak van enige betekenis hebben. Op de vooruitzichten van deze groep melkveehouders wordt later nog teruggekomen.

Vakbekwaamheid

Naast de bedrijfsgrootte is de vakbekwaamheid van de melkveehouder van zeer grote betekenis voor de bedrijfsresultaten. Dit blijkt wel uit de grote verschillen in bedrijfsresultaat tussen bedrijven van gelijke grootte. Bij een gemiddelde arbeidsopbrengst van de ondernemer van bijvoorbeeld f 30.000 in een bepaalde bedrijfsgroottegroep is een verschil van f 60.000 tussen het beste en slechtste bedrijf bepaald geen uitzondering. Ook op de oorzaken van deze grote verschillen in bedrijfsresultaat zal nog nader worden ingegaan.

Besteedbaar inkomen

Het is maar gelukkig, dat de gezinnen van de melkveehouders niet alleen van de arbeidsopbrengst van de ondernemer moeten bestaan, anders zouden de meeste melkveehoudersgezinnen beneden het bestaansminimum leven.

Het besteedbaar inkomen bestaat immers behalve uit de arbeidsopbrengst van de ondernemer nog uit een rentevergoeding voor het in het bedrijf geïnvesteerde eigen vermogen en voorts uit incidentele bedrijfsopbrengsten, opbrengsten van buiten het bedrijf en niet-uitbetaald arbeidsloon van boerin en overige gezinsleden. Van dit totaal moeten echter nog te betalen belastingen en premies volksverzekeringen worden afgetrokken. Op deze wijze is het voor de meeste gezinnen toch mogelijk op een aanvaardbaar niveau te leven, waarbij veel melkveehouders zelfs nog kans zien een bepaald bedrag te sparen, o.a. ten behoeve van de oudedagsvoorziening.

Conclusies

In dit eerste artikel is een overzicht gegeven van de achteruitgaande inkomenspositie van de melkveebedrijven. Afgezien van de droogte in 1976 kan deze achteruitgang worden toegeschreven aan een prijsstijging van produktiemiddelen van gemiddeld 11% per jaar sinds 1972/73, die slechts gedeeltelijk door stijging van opbrengstprijzen en produktiviteit kon worden opgevangen. In het afgelopen boekjaar 1975/76 werden de melkveehouders op de kleinere melkveebedrijven voor hun arbeid slechts voor een derde van het c.a.o.-loon beloond en op de grotere bedrijven voor twee derdedeel. Bij het huidige prijspeil zou een extra prijsstijging van 9% nodig zijn om althans de arbeid van de melkveehouders op de grotere bedrijven volledig te belonen. In het huidige boekjaar 1976/77 dreigt de opbrengststijging echter opnieuw bij de kostenstijging achter te blijven.

Dat desondanks de gemiddelde gezinsbestedingen niet onder het bestaansminimum zijn gedaald, is te danken aan:

- de lange werktijden van de melkveehouders (+ 3.000 uur);
- inkomen van meewerkende gezinsleden;
- rente-inkomen uit het relatief grote eigen vermogen;
- andere inkomsten, zoals kinderbijslag, uitkeringen van verzekeringen, inkomen uit bezit buiten het bedrijf etc.

Er blijkt een grote samenhang te bestaan tussen het inkomensniveau en de bedrijfsgrootte. Voorts komen er bij dezelfde bedrijfsgrootte enorme verschillen in bedrijfsresultaat voor, die voor een groot deel toe te schrijven zijn aan het vakmanschap van de melkveehouders.

2. ONTWIKKELING MELKPRIJS VOORLOPIG NIET ROOSKLEURIG

In het vorige artikel is een beschrijving gegeven van de steeds slechter wordende inkomenspositie van de Nederlandse melkveehouderij. De oorzaak van deze achteruitgang in de afgelopen jaren bleek vooral te zijn gelegen in het achterblijven van de opbrengstprijzen bij het sterk gestegen kostenpeil.

In dit artikel wordt ingegaan op de achtergronden van deze teleurstellende ontwikkeling van de opbrengstprijzen. Hiervoor is het noodzakelijk een blik over de Nederlandse grens te werpen, aangezien de prijsontwikkeling van melk en vlees afhankelijk is van het gemeenschappelijke markt- en prijsbeleid in de Europese Gemeenschap.

De laatste jaren is het EG-markt- en prijsbeleid ernstig verstoord door een tweetal factoren, waardoor met name de richtprijs van de melk minder is gestegen dan anders het geval zou zijn geweest. Deze twee factoren zijn de zuiveloverschotten en de monetair compenserende bedragen.

Ondanks het actieprogramma van de EG ziet het er naar uit dat de zuiveloverschotten in de toekomst nog verder zullen stijgen en voorts zullen de mcb's een druk blijven uitoefenen op de richtprijs van de melk. Het is ook niet te verwachten dat de heffing op de melk spoedig zal verdwijnen. Hieruit kan de conclusie worden getrokken, dat voorlopig op een relatief ongunstige ontwikkeling van de opbrengstprijzen van de melk moet worden gerekend.

Europese Gemeenschap

Doelstellingen van het gemeenschappelijke landbouwbeleid zijn volgens Artikel 39 van het Verdrag van Rome o.a.:

1. bevordering van de produktiviteit in de landbouw;
2. verzekering van een redelijke levensstandaard van de landbouwbevolking;
3. stabilisatie van de markten;
4. veiligstelling van de voedselvoorziening;
5. redelijke prijzen voor de consument.

Voor de realisatie van deze doelstellingen zijn twee instrumenten in het leven geroepen, namelijk het markt- en prijsbeleid en het structuurbeleid. Het markt- en prijsbeleid werkt voornamelijk via de prijzen van de eindprodukten. Het structuurbeleid daarentegen houdt een meer rechtstreekse beïnvloeding van de produktiefactoren in.

Markt- en prijsbeleid

Voor de ontwikkeling van de opbrengstprijzen van melk en rundvlees is vooral het gemeenschappelijke markt- en prijsbeleid

van belang. Dit beleid is er steeds op gericht geweest, dat het inkomen van de melkveehouders uit de markt moet komen. Er is derhalve geen sprake van bijvoorbeeld inkomenstoeslagen; het inkomen hangt geheel af van de opbrengstprijzen van melk en rundvlees.

Gedurende een aantal jaren was de verhoging van de richtprijs van de melk vooral afgestemd op de kostenontwikkeling van moderne bedrijven. Hoewel hiervan geen nauwkeurige omschrijving bekend is, worden hiermee bedrijven bedoeld met een normale structuur en een goede bedrijfsvoering.

De laatste jaren zijn echter een tweetal versturende elementen een grote rol gaan spelen bij de vaststelling van de richtprijs voor melk, waardoor de prijsverhoging onvoldoende bleek om het inkomen van de Nederlandse melkveehouders op een aanvaardbaar peil te houden. Deze versturende elementen zijn:

- de steeds toenemende zuiveloverschotten;
- de monetair compenserende bedragen.

Het is dan ook de vraag in hoeverre dit gemeenschappelijke landbouwbeleid nog voldoet aan de doelstelling, dat de landbouwbevolking van een redelijke levensstandaard moet zijn verzekerd.

Melkproduktie

De omvang van de melkveestapel in de 9 EG-landen is sinds 1960 vrijwel niet veranderd; nog steeds bedraagt deze + 25 miljoen melkkoeien. Door een stijging van de melkproduktie per koe is de totale melkproduktie in deze periode echter met + 25% toegenomen.

Aangezien er steeds minder melk op de bedrijven wordt achtergehouden, o.a. wegens vervanging van melk door melkpoeder bij de kalveropfok, zijn de leveranties aan de fabrieken in verhouding veel sterker toegenomen dan de melkproduktie. Bedroegen de melkleveranties aan de fabrieken in 1960 nog + 57 miljard kg, in 1976 waren deze reeds 84 miljard kg, hetgeen een stijging van ruim 45% betekent.

De stijging van de melkplas heeft niet in alle landen in gelijke mate plaatsgehad. De opvallendste stijging heeft zich voorgedaan in Frankrijk, Ierland en Nederland. Frankrijk is de grootste melkproducent en daar is de melkproduktie het meest toegenomen. In verhouding is de melkproduktie in Nederland en Ierland echter sterker gestegen dan in Frankrijk. Dit komt doordat in Frankrijk de stijging vooral veroorzaakt is door een toeneming van de melkproduktie per koe, terwijl in Ierland en Nederland tevens de melkveestapel is uitgebreid.

De melkplas is in Nederland zelfs met 50% gestegen sinds 1960, waardoor het aandeel in de totale EG-produktie is toegenomen van ongeveer 9% tot 11%. Ondanks de sterke stijging is het Nederlandse aandeel in de EG-produktie nog zeer bescheiden.

Zuiveloverschotten

De totale consumptie van zuivelprodukten in de EG steeg aanvankelijk nog als gevolg van een toeneming van de bevolking, maar begint zich nu te stabiliseren in verband met een geringe daling van de consumptie per hoofd van de bevolking. Vooral de consumptie van boter is gedaald, maar thans begint ook het verbruik van consumptiemelk een dalende tendens te vertonen. Het stijgende verbruik van kaas weegt daar niet tegen op.

Door de toenemende melkleveranties kan een steeds groter deel van de zuivelproductie niet afgezet worden tegen een prijs, die overeenkomt met de uitbetalingsprijs die de melkveehouder van de zuivelfabriek ontvangt. Tussen 1968 en 1975 heeft de Gemeenschap gemiddeld 10% van de boterproductie en 75% van de productie van magere melk - in poeder of vloeibaar - tegen verlaagde prijzen moeten afzetten. Door een relatieve prijsstijging van magere melkpoeder ten opzichte van boter zijn de laatste jaren de overschotten van boter ver overtroffen door overschotten van mager melkpoeder. De zuiveloverschotten worden thans op + 10% van de melkleveranties in de EG geschat.

Het ruimen van de zuiveloverschotten kost enorme bedragen. In 1977 zullen de kosten volgens de begroting 7 miljard gulden zijn. Met name de Bondsrepubliek, die weinig heeft bijgedragen tot de zuiveloverschotten, maar relatief veel bijdraagt in de kosten van het Europese Landbouwfonds, verzet zich nogal hevig tegen een grotere bijdrage dan nu reeds het geval is. Het is dan ook niet zo verwonderlijk, dat de voormalige Europese Landbouwcommissaris Lardinois in 1976 met voorstellen is gekomen om de zuiveloverschotten weg te werken. Zijn opvolger Gunderlach heeft deze voorstellen in grote lijnen overgenomen.

Het is te betwijfelen of het nieuwe actieprogramma het evenwicht op de zuivelmarkt zal herstellen. Slechts een bescheiden daling van de melkveestapel en een iets grotere afzet van zuivelprodukten lijken mogelijk, maar er zijn een aantal factoren, die dit optimisme direct weer de kop indrukken.

Tegenwerkende factoren

In de eerste plaats kan hierbij gewezen worden op de gemiddelde melkproductie per koe in de EG-landen. In bijgaande tabel is een overzicht hiervan gegeven, waaruit blijkt dat de gemiddelde productie in 1976 nog slechts 3794 kg per koe was. Vooral in Frankrijk, Italië en Ierland is de productie per koe nog zeer laag, maar ook in andere landen is een toeneming van de gemiddelde productie mogelijk. Zelfs in Nederland, waar de gemiddelde productie per koe bijna 1000 kg hoger is dan het EG-gemiddelde, wordt nog een verdere stijging verwacht. Ook bij een wellicht iets dalende melkveestapel zal de melkplas in de EG in de komende jaren dan ook nog tamelijk fors kunnen stijgen.

Anderzijds zijn de mogelijkheden voor afzetvergroting van zuivelprodukten niet erg groot. In Engeland wordt bijvoorbeeld

een tamelijk forse daling van de boterconsumptie met + 100.000 ton of wel met 25% verwacht, als het prijspeil wordt opgetrokken tot het EG-niveau.

De conclusie kan derhalve worden getrokken, dat het huidige actieprogramma de groei van de melkplas wellicht tijdelijk zal afremmen, maar dat de overschotten niet tot het verleden zullen gaan behoren. Integendeel, de overschotten zullen wellicht in de komende jaren nog groter worden dan thans het geval is.

Aantal melkkoeien en melkproduktie in 1976 in de EG-landen

	Aantal melk- koeien x 1.000 (dec.1975)	Melk- produktie in kg per koe	Melk- produktie x 1.000 ton 1)	Melk- leveranties x 1.000 ton 1)
B.R.-Duitsland	5.395	4.110	22.200	20.140
Frankrijk	7.590	3.281	24.900	21.400
Italië	2.883	3.122	9.000	6.890
Nederland	2.196	4.781	10.500	10.190
België	980	3.275	3.650	2.840
Luxemburg	70	3.571	250	240
Ver.Koninkrijk	3.249	4.432	14.400	13.850
Ierland	1.300	3.077	4.000	3.590
Denemarken	1.106	4.611	5.100	4.810
EG-9	24.769	3.794	94.000	83.950

1) Schatting.

Monetair compenserende bedragen (mcb's)

In principe behoort er in een gemeenschappelijke landbouwmarkt ook een gemeenschappelijk prijspeil te zijn, uitgedrukt in een uniforme waarde-eenheid. In de EG is deze uniforme waarde-eenheid de "Rekeneenheid"(RE), ook wel "groene dollar" genoemd. De waarde van de valuta's van de lidstaten worden in een vaste verhouding tot de RE uitgedrukt ("groene koers").

Als gevolg van de uiteenlopende economische ontwikkeling in de diverse lidstaten zijn er echter veranderingen opgetreden in de onderlinge waardeverhoudingen van de valuta's. De valutakoersen van Duitsland en de Benelux-landen zijn gestegen en de koersen van Italië, Frankrijk, Ierland en het Verenigd Koninkrijk zijn gedaald. De groene koersen bleven echter gehandhaafd, zodat de waardeveranderingen van de valuta's hierin niet doorwerkten en daardoor ook niet in de prijzen van de "beschermd" landbouwprodukten.

Hierdoor werd het noodzakelijk zogenaamde "monetair compenserende bedragen" (mcb's) in te stellen, die het verschil tussen

de marktcoersen en de groene coersen moesten overbruggen. Bij uitvoer van bijvoorbeeld boter uit Nederland naar Engeland worden als gevolg daarvan toeslagen verleend, terwijl bij invoer uit Engeland een heffing gelegd zou moeten worden.

Omdat Italië en het Verenigd Koninkrijk zwakke valuta hebben en grote importeurs van zuivelprodukten zijn, moet het Europese Landbouwfonds grote bedragen aan toeslagen aan deze landen verlenen.

Het afbreken van de mcb's zou een daling van de producentenprijzen in Duitsland en de Benelux-landen betekenen. In Engeland bijvoorbeeld zouden de producentenprijzen dan echter sterk stijgen, maar eveneens de consumentenprijzen, hetgeen in strijd is met het anti-inflatiebeleid; bovendien zou de binnenlandse afzet van zuivelprodukten sterk worden afgeremd. Tussen Nederland en Engeland moet thans een waarde overbrugd worden van + 35%.

De mcb's kosten het Europese Landbouwfonds dagelijks miljoenen guldens, waaruit wel blijkt hoe sterk de van land tot land zeer uiteenlopende inflatie de gemeenschappelijke markt heeft ontwricht.

Behalve door de zeer hoge kosten voor het Europese Landbouwfonds hebben de mcb's voor de Nederlandse melkveehouders grote nadelen, hetgeen wel blijkt uit de jongste prijsvoorstellen. Hierin wordt voornamelijk gewerkt aan het afbreken van de mcb's. Dit heeft voor de melkveehouders in het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Frankrijk en Italië tot gevolg, dat daardoor de landbouwprijzen stijgen, maar in Duitsland en de Benelux-landen heeft deze afbraak een prijsverlagende invloed.

3. OPPERVLAKTE GRASLAND EN VOEDERGEWASSEN OOK KOMENDE JAREN GROOT KNELPUNT

In de eerste twee artikelen is duidelijk gebleken, dat de inkomenssituatie in de melkveehouderij steeds slechter is geworden door het achterblijven van de opbrengstprijzen bij de sterk gestegen kosten. Voorts is de verwachting uitgesproken dat ook in de komende jaren niet gerekend mag worden op een gunstige ontwikkeling van de melkprijs als gevolg van de voortdurende zuiveloverschotten en de onevenwichtige monetaire situatie in de Europese Gemeenschap.

Met het oog op deze sombere situatie komt de vraag aan de orde, welke mogelijkheden er dan voor de melkveehouder nog overblijven om de inkomenssituatie te verbeteren. Reeds eerder is gebleken dat er een nauwe samenhang bestaat tussen de bedrijfsgrootte en de bedrijfsresultaten. In dit artikel wordt daarom nagegaan welke mogelijkheden er aanwezig zijn om een verbetering in de bedrijfsgroottestructuur en daarmee eveneens in de bedrijfsresultaten te verkrijgen.

Relatie tussen bedrijfsgrootte en bedrijfsresultaat

Er bestaat een nauwe samenhang tussen de bedrijfsgrootte en de bedrijfsresultaten. Dit blijkt duidelijk uit bijgaande tabel, waarin een overzicht is gegeven van de bedrijfsresultaten van groepen zuivere melkveebedrijven van verschillende bedrijfsomvang in 1975/76. Naarmate het aantal koeien per bedrijf stijgt, neemt ook de arbeidsopbrengst van de ondernemer toe. Hierbij kan tevens worden geconstateerd, dat het aantal grootveeëenheden per ha en de melkproduktie per koe eveneens stijgen naarmate de bedrijfsgrootte toeneemt.

Bedrijfsresultaten van zuivere melkveebedrijven in 1975/76

Aant.melk- koeien per bedrijf	Opper- vlakte in ha	Groot- veeëenh. per ha	Melkprod. per koe in kg	Melkkoeien per volw. arbeidskr.	Arbeidsopbrengst ondernemer in gld.(pachtbasis)
20 melkk.	13	2,22	4540	16	12.000
30 melkk.	17	2,39	4750	20	19.000
40 melkk.	22	2,50	4830	26	22.500
50 melkk.	25	2,66	5070	33	29.000
60 melkk.	29	2,74	5080	33	34.000
70 melkk.	36	2,71	5120	40	37.000
100 melkk.	51	2,72	5230	39	42.000
37 melkk. gemidd.	20	2,50	4880	25	21.500

De belangrijkste factor die de inkomensverschillen verklaart is echter het aantal koeien per man. Eerst bij ruim 40 melkkoeien per man en een goede melkproduktie per koe wordt een arbeidsopbrengst per uur verkregen, die op het peil van het c.a.o.-loon ligt. Aangezien op de meeste bedrijven de minimale arbeidsbezetting bestaat uit melkveehouder en enige hulp van gezinsleden, kan de conclusie getrokken worden dat de meeste melkveebedrijven te klein zijn om een voldoende arbeidsbeloning op te leveren. Rekening houdend met andere produktietakken op de melkveebedrijven, zoals varkens- en pluimveehouderij, had in 1974 niet minder dan 70% van alle melkveebedrijven een te geringe omvang om een voldoende arbeidsbeloning (paritair inkomen) te behalen.

Ontwikkeling van bedrijfsgroottestructuur

In de "Landbouwverkenningen" van het Ministerie van Landbouw wordt de verwachte ontwikkelingen van de bedrijfsgroottestructuur aangegeven. Hieruit blijkt, dat de gemiddelde bedrijfsgrootte aanmerkelijk zal toenemen als gevolg van de verwachte daling van het aantal hoofdberoepsbedrijven met melkvee van 88.000 in 1974 tot ruim 50.000 in 1990. Van deze 50.000 melkveehouders zal 55% meer dan 40 melkkoeien hebben. Toch zijn er dan nog 23.000 melkveehouders, die minder dan 40 melkkoeien hebben. Een aantal hiervan heeft echter naast melkvee nog een andere belangrijke produktietak, zodat deze melkveehouders niet alleen van melkvee behoeven te leven. Als alleen gekeken wordt naar de gespecialiseerde melkveebedrijven, dan zijn er in 1990 nog 14.000 melkveehouders met minder dan 40 melkkoeien.

De te verwachten verbetering van de bedrijfsgroottestructuur wil nog niet zeggen, dat de gemiddelde inkomenssituatie sterk zal verbeteren. In 1990 zal namelijk een groter bedrijf nodig zijn om een paritair inkomen te behalen dan in 1974. Op een zuiver melkveebedrijf zullen dan ruim 60 melkkoeien per man gehouden moeten worden tegen ruim 40 melkkoeien op dit moment. Op basis van deze normen zal de bedrijfsgroottestructuur van de melkveebedrijven dan ook nauwelijks verbeteren. In 1990 zal namelijk 65% van alle melkveebedrijven te klein zijn om een paritair inkomen te behalen tegen 70% in 1974. Bij een geringere jaarlijkse daling van het aantal bedrijven dan is verondersteld (2,6% in plaats van 3,3%), zal de bedrijfsgroottestructuur van de melkveebedrijven in 1990 zelfs relatief ongunstiger worden dan thans het geval is.

Hieruit kan de conclusie getrokken worden, dat er slechts een inkomensverbetering door middel van bedrijfsvergroting is weggelegd voor die bedrijven, die er in slagen een meer dan gemiddelde uitbreiding van de bedrijfsomvang te realiseren. Bedrijven die in de pas lopen met de gemiddelde ontwikkeling zullen hun relatieve inkomenspositie handhaven en bedrijven die zich niet verder ontwikkelen zullen hun inkomenspositie sterk achteruit zien gaan. Bij deze conclusie moet bovendien nog bedacht worden dat er geen rekening is gehouden met de waarschijnlijkheid, dat de ontwikkeling

van de melkprijs relatief zal achterblijven bij de prijsontwikkeling van andere landbouwprodukten. Indien deze achteruitgang inderdaad het geval zal zijn, worden de vooruitzichten voor de meeste melkveebedrijven nog somberder dan nu reeds het geval is.

Eenmansbedrijven

Als gevolg van de steeds voortgaande mechanisatie en de ontwikkeling van nieuwe werkmethoden is het aantal arbeidskrachten per bedrijf in de afgelopen jaren steeds verder teruggelopen. Op de meeste melkveebedrijven is de melkveehouder thans de enige arbeidskracht, die met inschakeling van loonwerkers en soms ook met bijstand van medewerkende gezinsleden de werkzaamheden verricht. In de komende jaren wordt in deze situatie weinig verandering verwacht, zodat de meeste melkveebedrijven eenmansbedrijven (gezinsbedrijven) zullen blijven. Het aantal arbeidskrachten kan immers niet verder worden verminderd, zodat een noodzakelijke verbetering van de arbeidsproduktiviteit moet komen van bedrijfsvergroting. Uit sociaal oogpunt is dit geen ideale situatie wegens de sterke gebondenheid van de melkveehouder aan zijn bedrijf. Inschakeling van bedrijfsverzorgers kan daarin verlichting brengen, maar zal financieel alleen haalbaar zijn als de arbeidsproduktiviteit voldoende is voor het behalen van een redelijk bedrijfsresultaat. Op veel eenmansbedrijven zal het een luxe zijn, die men zich moeilijk kan veroorloven.

Ligboxenstallen

Een verhoging van het aantal koeien per man zal derhalve slechts mogelijk zijn door uitbreiding van het aantal koeien. Op veel bedrijven is echter de stalcapaciteit onvoldoende om meer koeien te houden. Het zal dan ook veelal van de omvang van de melkveestapel afhangen of men zal trachten de bestaande stal uit te breiden en te moderniseren of dat men een nieuwe stal gaat bouwen. Vanzelfsprekend spelen hierbij meer factoren een rol, zoals de opvolgingssituatie, de voederverzorging, de financiële positie etc., maar deze worden verder buiten beschouwing gelaten.

Indien de melkveestapel ook in de naaste toekomst een aantal van 40 à 50 koeien niet zal overschrijden, zal een uitbreiding en modernisering van de bestaande grupstal de voorkeur verdienen. Hoewel ook in de grupstal steeds betere mogelijkheden ontstaan voor een doelmatige bedrijfsvoering, indien het gebouw over voldoende ruimte beschikt en bouwkundig in redelijke staat verkeert, biedt een nieuwe ligboxenstal waarschijnlijk meer mogelijkheden bij een melkveestapel boven 50 melkkoeien om een hoge arbeidsproduktiviteit te bereiken. Bovendien biedt de ligboxenstal betere mogelijkheden voor uitbreiding in de verdere toekomst.

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken dat in de "Landbouwverkenningen" een verdere toeneming van het aantal bedrijven met een ligboxenstal wordt voorspeld. Dit aantal zal stijgen

van + 12.000 op dit moment tot + 22.000 in 1990. Het gemiddelde aantal koeien per ligboxenstal zal 75 bedragen, zodat in 1990 twee derde van de gehele melkveestapel van 2,5 miljoen stuks in een ligboxenstal zal zijn gehuisvest.

Op de resterende 36.000 bedrijven (waarvan 29.000 hoofdberoepsbedrijven) is een grupstal aanwezig en daarin zullen gemiddeld slechts 24 koeien per bedrijf gehuisvest zijn. In deze laatste groep zullen vrijwel alle bedrijven te klein zijn om er een redelijk bestaan op te hebben.

Met nadruk wordt er hierop gewezen, dat het hebben van een ligboxenstal en van een melkveestapel van voldoende omvang nog geen garantie geeft voor een rendabel bedrijf. Dit hangt mede af van de vakbekwaamheid van de melkveehouder.

Ook een bedrijf met een grupstal en een bedrijf dat kleiner is dan de hier aangegeven grenzen kunnen rendabel zijn indien de bedrijfsvoering op een hoog peil staat.

Bedrijfsvergroting

Uit het voorgaande is duidelijk gebleken dat de bedrijfsomvang van de meeste bedrijven aanzienlijk moet toenemen om een paritair inkomen te bereiken of te handhaven. Voorts bleek dat de meeste bedrijven deze vereiste vergroting niet volledig zullen realiseren, omdat ook de grenzen verschuiven, waarbij een voldoende inkomen kan worden bereikt.

Men kan zich natuurlijk afvragen op welke manier de bedrijfs-grootte kan toenemen. In principe bestaan er diverse mogelijkheden om de melkveestapel uit te breiden, zoals door middel van:

- uitbreiding van de oppervlakte grasland en voedergewassen;
- opvoering van het aantal grootveeëenheden per ha;
- aankoop van ruwvoer;
- afstoten van jongvee naar een opfokbedrijf.

Omdat het totale areaal grasland en voedergewassen in Nederland in de komende jaren afneemt, zal een vergroting van de oppervlakte per bedrijf voornamelijk moeten komen van omliggende bedrijven, die worden opgeheven. De mogelijkheden hiertoe zullen niet overal in gelijke mate aanwezig zijn en tevens zullen de financiële situatie van de melkveehouder en de grondprijs een rol spelen.

Opvoering van de veedichtheid kan op veel bedrijven nog met voordeel plaatshebben. In 1975 was de gemiddelde stikstofgift 230 N per ha grasland, terwijl op een groep moderne LEI-bedrijven dit gemiddelde reeds op 360 N lag. De optimale veedichtheid ligt bij ongeveer 3 grootveeëenheden per ha grasland en voedergewassen. Slechts indien de oppervlakte een ernstig knelpunt vormt voor een doelmatige benutting van de beschikbare arbeid en technische uitrusting, is het verantwoord om de veedichtheid op de eigen oppervlakte verder dan dit niveau op te voeren en ruwvoer aan te kopen. Dit laatste heeft zich vooral sinds de opkomst van de snijmais in

de zandgebieden voorgedaan. Hierdoor is het voor een aantal melkveehouders mogelijk geworden de melkveestapel zodanig uit te breiden, dat het rendabel werd een ligboxenstal te bouwen.

Er zijn echter grenzen aan de aankoop van snijmais, omdat het eigen grasland ook nog een minimale hoeveelheid structuurhoudend ruwvoer voor de winter moet leveren. Het eigen grasland blijft dan ook de basis voor een rendabele bedrijfsvoering. Een melkveebedrijf zonder land dat geheel afhankelijk is van aangekocht voer is namelijk sterk verliesgevend.

Er wordt geen drastische uitbreiding van snijmais meer verwacht, zodat de mogelijkheden om op een verantwoorde manier de melkveestapel uit te breiden op basis van aangekochte snijmais, niet veel groter zullen worden.

Het afstoten van jongvee naar een opfokbedrijf biedt de mogelijkheid om de melkveestapel met 20 à 30% te vergroten en daarmee ook het inkomen aanmerkelijk te verbeteren. Er zijn in Nederland ruim 100 opfokbedrijven, waar + 12.000 stuks jongvee worden opgefokt. De animo om jongvee voor derden op te fokken is echter niet zo groot, zodat het moeilijk is voor de melkveehouders om een opfokbedrijf te vinden. Het ziet er niet naar uit dat hierin veel verandering zal komen, zodat weinig verwacht mag worden van de mogelijkheid tot uitbreiding van de melkveestapel door middel van het afstoten van de jongvee-opfok.

Grond blijft schaars

De conclusie kan worden getrokken, dat ook in de komende jaren de oppervlakte grasland en voedergewassen een groot knelpunt zal blijken te zijn bij het streven naar een optimale omvang van de melkveestapel. Dit blijkt ook uit de verwachting, dat in 1990 nog slechts een derde van alle melkveebedrijven een voldoende omvang zal hebben. De vraag naar grond en de vraag naar snijmais zullen dan ook groot blijven, met relatief hoge prijzen als gevolg daarvan.

De positie van de melkveehouder wordt er daardoor niet gemakkelijker op. Enerzijds staat hij voor de noodzaak de arbeidsproductiviteit op te voeren door middel van uitbreiding van de melkveestapel, teneinde het inkomen op peil te houden, anderzijds staat hij vaak voor de onmogelijkheid om de oppervlakte te vergroten of extra ruwvoer aan te kopen en indien zich deze mogelijkheid wel voordoet, zijn de prijzen van grond en ruwvoer relatief hoog.

4. GOED BEGELEIDINGSSYSTEEM KAN VERSCHILLEN IN BEDRIJFSUITKOMSTEN VERKLEINEN

De verschillen in bedrijfsresultaat tussen melkveebedrijven blijken elk jaar weer bijzonder groot te zijn. Een van de verklaringen hiervoor is gelegen in de verschillen in bedrijfsgrootte, die in het vorige artikel ter sprake zijn gekomen.

Ook tussen bedrijven van gelijke grootte treden evenwel enorme verschillen in bedrijfsresultaat op. Een vergelijking tussen een willekeurig gekozen groep zuivere melkveebedrijven met een melkproduktie tussen 150.000 en 200.000 kg per jaar laat bijvoorbeeld in 1975/76 een verschil in arbeidsopbrengst van de ondernemer zien van circa f 80.000 tussen het beste en het slechtste bedrijf. Dergelijke verschillen in bedrijfsuitkomsten kunnen vrijwel geheel worden toegeschreven aan verschillen in vakmanschap. Uit een reeks onderzoeken van het LEI blijken deze verschillen in vakmanschap steeds in dezelfde factoren tot uiting te komen, waarvan de verschillen in arbeidsproductiviteit en de verschillen in produktiviteit van het melkvee de belangrijkste zijn.

Spreiding in bedrijfsuitkomsten

Als illustratie van de grote verschillen in bedrijfsresultaat tussen bedrijven van ongeveer gelijke produktieomvang is in de tabel de spreiding in arbeidsopbrengst van de ondernemer in het boekjaar 1975/76 weergegeven van een groep van 70 melkveebedrijven met een melkproduktie tussen 150.000 en 200.000 kg per jaar. Deze groep is representatief voor ruim 7.200 zuivere melkveebedrijven.

Spreiding in arbeidsopbrengst van de ondernemer in 1975/76 van een groep zuivere melkveebedrijven met een jaarproduktie van 150000-200000 kg melk

Percentage bedrijven	Arbeidsopbrengst ondernemer in gld.	
Slechtste bedrijf		-24609
10%	minder dan	4468
20%	minder dan	8962
30%	minder dan	15007
40%	minder dan	19618
50%	minder dan	25166
60%	minder dan	27480
70%	minder dan	33780
80%	minder dan	39415
90%	minder dan	41802
100%	minder dan	56570
Gemiddeld		22847

Uit deze gegevens blijkt dat de gemiddelde arbeidsopbrengst van de ondernemer van de gehele groep f 22.847 bedroeg. Voorts kan uit deze tabel bijvoorbeeld afgeleid worden, dat 30% van deze melkveehouders een arbeidsopbrengst van minder dan f 15.000 had en 30% een arbeidsopbrengst van meer dan f 33.780. Uit deze grote variatie kan de conclusie worden getrokken, dat er nog zeer veel te verbeteren valt in de bedrijfsvoering van de meeste bedrijven. In de andere bedrijfsgroottes treden namelijk overeenkomstige verschillen in bedrijfsresultaat op. Het is dan ook noodzakelijk nader in te gaan op de belangrijkste factoren, die geleid hebben tot deze grote variatie in arbeidsopbrengst van de ondernemer.

Arbeidsproductiviteit

De belangrijkste oorzaak van verschillen in bedrijfsresultaat blijkt steeds weer het verschil in bewerkingskosten te zijn als gevolg van een verschil in het aantal koeien per man. Aangezien in deze vergelijking de verschillen in bedrijfsgrootte grotendeels zijn uitgeschakeld, zijn de te hoge bewerkingskosten toe te schrijven aan een te groot aantal arbeidskrachten op het bedrijf en/of aan een ondoelmatige organisatie van de werkzaamheden.

Aan te veel arbeidskrachten op het bedrijf is vaak weinig te doen. Er zal slechts zelden een volwaardige arbeidskracht te veel zijn, die eventueel elders kan gaan werken. Men zal daarom moeten proberen de werkgelegenheid op het bedrijf op te voeren, zodat de beschikbare arbeid beter benut kan worden.

Ten aanzien van de mogelijkheden tot vergroting van de melkveestapel is in het vorige artikel reeds ingegaan.

Andere mogelijkheden om de bedrijfsomvang te vergroten zouden gezocht moeten worden in een andere produktierichting, zoals het houden van varkens of het zelf maken van kaas. Met betrekking tot uitbreiding van de varkensstapel moet echter gewaarschuwd worden, omdat ook voor varkensvlees de markt verzadigd begint te worden, zodat overproduktie in de toekomst zeker niet onmogelijk moet worden geacht.

Een hoog arbeidsverbruik kan ook aan de ondoelmatige organisatie van de werkzaamheden toe te schrijven zijn. Hierbij speelt veelal de inrichting van de gebouwen de grootste rol, omdat circa 60% van alle werkzaamheden op een melkveebedrijf in en om de gebouwen plaatsheeft. Modernisering van de gebouwen of nieuwbouw en invoering van moderne werkmethoden en technieken brengen evenwel investeringen met zich, die slechts rendabel zijn indien de verbeterde mogelijkheden tot opvoering van de arbeidsproductiviteit inderdaad worden benut. Dit betekent derhalve dat deze modernisering gepaard moet gaan met een vermindering van het aantal arbeidskrachten of vergroting van het aantal melkkoeien. Naarmate de investeringen groter zijn, zal de arbeidsproductiviteit verder moeten worden opgevoerd. Bij overschakeling op een ligboxenstal ziet men dan ook vrijwel altijd een drastische vergroting van de melkveestapel. Gebrek aan voldoende ruwvoer kan de voordelen van de hogere arbeidsproductiviteit echter weer gedeeltelijk teniet doen.

Melkproduktie

Grote verschillen in melkproduktie per koe zonder overeenkomstige verschillen in het verbruik van krachtvoer en overig aangekocht voer, vormen een tweede belangrijke oorzaak van inkomensverschillen tussen de bedrijven. Deze verschillen in melkgift per koe komen voor bij een gelijke veedichtheid en een gelijke stikstofgift.

Op grond van vele onderzoeken mag niet worden aangenomen, dat deze grote verschillen in melkproduktie in belangrijke mate toegeschreven kunnen worden aan verschillen in produktie-aanleg van het melkvee. De oorzaken moeten dan ook worden gezocht in factoren, die door de melkveehouder beïnvloed kunnen worden. Hierbij kan gedacht worden aan het op de juiste tijdstippen toedienen van krachtvoer, een goede beweidingstechniek, een goede voederwinning en voederconservering, een goede gezondheidszorg etc. Door grote verbeteringen op deze punten is het op veel bedrijven mogelijk geweest, de melkproduktie per koe sterk op te voeren zonder dat de krachtvoergiften in dezelfde mate stegen. Dit heeft tot een relatief sterke stijging van de bedrijfsresultaten geleid.

Anderzijds komen er ook hogere krachtvoerkosten voor, die niet of slechts in geringe mate gepaard gaan met een hogere melkproduktie. Het saldo van opbrengsten minus bijkomende voerkosten is daardoor lager, waardoor ook de bedrijfsresultaten slechter zijn. Deze hogere krachtvoergiften komen zowel in de zomer als in de winter voor, zodat het duidelijk is dat hier op verkeerde momenten krachtvoer wordt verstrekt of dat meer krachtvoer wordt verstrekt dan noodzakelijk is bij de gegeven melkproduktie.

Bedrijfsbegeleiding

Bij een modern bedrijfssysteem, dat onder meer gekenmerkt wordt door een hoge arbeidsproduktiviteit, een hoge veedichtheid en een hoge melkproduktie per koe, wordt de bedrijfsvoering steeds ingewikkelder. Hierdoor neemt de behoefte van de melkveehouder aan een administratief hulpmiddel toe, waardoor hij het gehele produktieproces op zijn bedrijf goed in handen kan houden en controleren kan. De risico's en de gevolgen van onjuiste beslissingen voor het bedrijfsresultaat nemen namelijk voortdurend toe. Met name heeft de melkveehouder behoefte aan gegevens op korte termijn, zodat hij direct kan ingrijpen indien er afwijkingen van het bedrijfsplan worden geconstateerd.

Gegevens van bedrijfseconomische boekhoudingen zijn hiervoor minder geschikt, omdat deze veel te laat beschikbaar komen om tijdig maatregelen te kunnen treffen en leveren bovendien te weinig aanknopingspunten op voor een goede controle op het bedrijfsgebeuren.

Moderne verwerkingstechnieken maken het thans mogelijk de gegevens van het bedrijf op zodanige wijze te verwerken en aan de melkveehouder ter beschikking te stellen, dat hij een instrument in handen krijgt voor een doelmatig bedrijfsbeheer op korte termijn.

Vooraf op het gebied van de melkproduktie en voerkosten zijn er de laatste jaren begeleidingssystemen ontstaan om de melkveehouder behulpzaam te zijn bij zijn bedrijfsbeleid. De melkveehouder kan daardoor direct reageren indien de werkelijke melkproduktie afwijkt van de verwachte melkproduktie of wanneer de krachtvoergift groter dan noodzakelijk is. Deze controle is bijzonder belangrijk. In de eerste plaats is het in het algemeen moeilijk de melkproduktie weer op peil te krijgen indien deze tijdelijk is ingezakt, zodat dan de melkproduktie gedurende het gehele verdere verloop van de lactatieperiode te laag blijft. In de tweede plaats wordt vaak krachtvoer op het verkeerde moment gegeven (in het begin van de lactatie te weinig en in een later stadium te veel) en wordt er ook in totaal te veel krachtvoer verstrekt, gegeven het beschikbare ruwvoer en het niveau van melkproduktie.

In dit verband kan o.a. gewezen worden op het project "koppeling melkcontrole-veevoeding", waaraan thans ongeveer 5400 melkveehouders deelnemen. Bij dit systeem wordt op basis van gegevens van de melkcontrole en het opgegeven ruwvoerrantsoen, eens per drie of vier weken de geschatte melkproduktie en een krachtvoeradvies per individueel dier gegeven.

Een vollediger systeem, dat naast melkproduktie en krachtvoer ook het ruwvoer, de kosten en opbrengsten alsmede de liquiditeit bewaakt, wordt thans door het LEI ontwikkeld en op kleine schaal in de praktijk beproefd.

Ten slotte kan ook nog gewezen worden op het belang van een veterinaire begeleiding, waarmee in sommige provincies op beperkte schaal wordt geëxperimenteerd.

Sterkere concurrentiepositie

Een modern ondernemerschap is in de melkveehouderij in de toekomst niet meer mogelijk zonder een goed begeleidingssysteem. Behalve op het belang van een goed bedrijfsbeheer kan hierbij ook nog gewezen worden op het gedaalde financiële weerstandsvermogen van de melkveehouderij als gevolg van de achteruitgaande rentabiliteit in de afgelopen jaren. Hierdoor is het moeilijker geworden om grote verliezen op te vangen, zodat het tijdig signaleren van afwijkende resultaten bijzonder belangrijk is. Vooral bij grotere bedrijven kunnen de verliezen bij tegenvallers zeer snel oplopen. Het is dan ook niet te verwonderen dat juist de grotere en modern gevoerde bedrijven de meeste belangstelling tonen voor een begeleidingssysteem.

In het begin van dit artikel is gebleken dat zowel bij grote als bij kleinere bedrijven zich enorme verschillen in bedrijfsresultaat voordoen. Een begeleidingssysteem kan daarom voor bedrijven met slechte bedrijfsresultaten zeer snel effect hebben. De grootste fouten in de bedrijfsvoering komen namelijk het eerst aan het licht, zodat verbeteringen hierin reeds op korte termijn belangrijke voordelen kunnen opleveren.

Anderzijds mag men een begeleidingssysteem echter niet zien

als een remedie voor alle kwalen. Er zal altijd wel een variatie in vakmanschap blijven, waardoor er ook verschillen in bedrijfsresultaat en in bedrijfsontwikkeling zullen blijven bestaan.

Desondanks kan de conclusie worden getrokken, dat alle melkveehouders belang hebben bij een goed begeleidingssysteem. Het is daarom te hopen dat de bestaande systemen op korte termijn dermate kunnen worden vervolmaakt, dat deze op veel grotere schaal in praktijk kunnen worden gebracht. Het is te verwachten dat de zeer grote onderlinge verschillen in bedrijfsresultaat dan kleiner zullen worden, waardoor de concurrentiepositie van de Nederlandse melkveehouderij ten opzichte van het buitenland nog sterker wordt.

5. SLECHTE FINANCIËLE UITKOMSTEN, MAAR TOCH EEN STERKE CONCURRENTIEPOSITIE

De vooruitzichten voor de melkveehouderij zijn in de vorige artikelen nogal somber gebleken. De gemiddelde bedrijfsresultaten zijn dermate slecht geworden, dat veel melkveehouders een onvoldoende beloning voor hun arbeid krijgen. Als gevolg van de voortdurende zuiveloverschotten en de onevenwichtige monetaire situatie in de Europese Gemeenschap mag de komende jaren niet op een gunstiger ontwikkeling van de melkprijs worden gerekend. Voorts bleek slechts een derde van alle Nederlandse melkveebedrijven een voldoende omvang te hebben om een paritair inkomen te behalen en deze ongunstige bedrijfsgruottestructuur zal in de komende jaren niet verbeteren.

Deze vooruitzichten zijn gebaseerd op de veronderstelling, dat er geen ingrijpende veranderingen zullen optreden in het tot nu toe gevoerde markt- en prijsbeleid en in de huidige structuurpolitiek. Het is echter de vraag of dit beleid op dezelfde wijze kan worden voortgezet. Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt in dit artikel nagegaan, welke gevolgen een voortzetting van het huidige beleid zal hebben voor de inkomenspositie en voor de bedrijfsontwikkeling van de melkveehouderij. Achtereenvolgens worden deze gevolgen nagegaan voor de moderne bedrijven, de midden-groep en de achterblijvers.

Moderne bedrijven

Het gemeenschappelijke markt- en prijsbeleid is gebaseerd op het beginsel, dat het inkomen van de melkveehouder uit de markt moet komen. Dit beginsel heeft de laatste jaren tot gevolg gehad, dat de gemiddelde kostenstijgingen niet geheel werden goedge maakt door opbrengststijgingen.

De moderne bedrijven zijn er nog het beste in geslaagd de kostenstijgingen binnen redelijke grenzen te houden door middel van een meer dan gemiddelde produktiviteitsstijging. Deze produktiviteitsstijging betreft zowel een flinke toeneming van het aantal koeien per man (tot 40 à 60), als verhogingen van de melkproduktie per koe en van de fysieke opbrengsten per ha grasland en voedergewassen.

Vooraf de stijging van het aantal koeien per man - meestal mogelijk gemaakt door overschakeling op een ligboxenstal en een relatief sterke uitbreiding van de melkveestapel - is van grote betekenis geweest voor versterking van de inkomenspositie, omdat de arbeidskosten het sterkst zijn gestegen.

De uitbreiding van de melkveestapel is onder meer gepaard gegaan met een opvoering van de veedichtheid. Op diverse bedrijven werd deze veedichtheid echter zo sterk verhoogd, dat er een grote afhankelijkheid onstond van aangekocht ruwvoer voor de winter

(vooral snijmais). Dit was echter gezien de toen geldende ruwvoerprijzen ruimschoots verantwoord.

Door de genoemde produktiviteitsstijgingen is de inkomensontwikkeling op de moderne bedrijven in het algemeen nog relatief gunstig geweest. Deze moderne melkveebedrijven hebben dan ook een grote voorsprong verkregen op de overige bedrijven, waar zich deze ontwikkeling in veel mindere mate of in het geheel niet heeft voorgedaan.

Het lijkt niet erg waarschijnlijk dat deze voorsprong nog verder zal worden vergroot. Langzamerhand beginnen de mogelijkheden tot nog verdere produktiviteitsstijging uitgeput te geraken. Noch het aantal koeien per man of de melkproduktie per koe of het aantal koeien per ha kan nog spectaculair worden uitgebreid. Voor zover hiertoe nog mogelijkheden aanwezig zijn, neemt de rentabiliteit van deze verbeteringen af en nemen de risico's toe.

Verdere opvoering van het aantal koeien per man bijvoorbeeld, kan alleen worden gerealiseerd door verdere automatisering bij het melken, hetgeen hoge investeringen met zich brengt. Tevens wordt bij een te groot aantal dieren per man de kans groter, dat er te weinig tijd is voor toezicht op de dieren etc. Ten slotte is uitbreiding van de melkveestapel weinig rendabel, als daarvoor het extra ruwvoer moet worden aangekocht, omdat de ruwvoerwinning van eigen land niet verder kan worden verhoogd.

Veel modern gevoerde bedrijven lijken daarom langzamerhand op een punt te zijn gekomen, dat verdere uitbreiding van de melkveestapel weinig voordelen meer biedt. Men kan op deze bedrijven daarom beter de kwaliteit van de bedrijfsvoering zo hoog mogelijk opvoeren, dan te streven naar verdere uitbreiding van de melkveestapel. Kwaliteit boven kwantiteit derhalve. Hierbij kan gedacht worden aan een zo goed mogelijke afstemming tussen melkproduktie en krachtvoer, de winning van een hoge kwaliteit ruwvoer, een goede graslandexploitatie, een goede gezondheidszorg etc. De in het vorige artikel besproken begeleidingssystemen kunnen behulpzaam zijn bij deze verdere verbetering van het bedrijfsbeheer van de melkveehouder.

Desondanks is het te verwachten, dat de voorsprong van de pioniers met een moderne bedrijfsvoering langzamerhand zal verminderen. Als gevolg van de verminderde mogelijkheden tot verdere produktiviteitsverhoging zullen zij de kostenstijgingen niet volledig door de opbrengststijgingen kunnen opvangen. Ook het inkomen van melkveehouders op moderne bedrijven zal op den duur dan ook onder druk komen te staan bij handhaving van het huidige markt- en prijsbeleid.

De middengroep

Een grote groep bedrijven wordt gekenmerkt door een min of meer traditionele bedrijfsvoering, waarop weliswaar voortdurend allerlei kleine aanpassingen en moderniseringën plaatshebben, maar

nooit is overgegaan tot een volledige modernisering van de bedrijfsvoering, gepaard gaande met nieuwbouw en een forse uitbreiding van de melkveestapel. De arbeidsproductiviteit is op deze bedrijven slechts matig (25 à 35 koeien per man), waardoor de kostenstijgingen aanmerkelijk groter zijn geweest dan de opbrengststijgingen. De inkomenspositie van deze bedrijven is daardoor de laatste jaren achteruitgegaan, zonder dat zij evenwel reeds in een hopeloze situatie verkeren.

Het is te verwachten dat een aantal melkveehouders uit deze middengroep alsnog de stap zal wagen om tot een moderne bedrijfsvoering te komen. Hiervoor is het echter nodig dat voldoende financieringsmiddelen ter beschikking staan en dat voorts de oppervlakte grasland en voedergewassen geen al te groot knelpunt vormt. Naarmate deze melkveehouders langer wachten met modernisering en uitbreiding van hun bedrijf, zal de stap moeilijker worden, gezien de matige bedrijfsresultaten op hun huidige bedrijf.

Een andere groep melkveehouders uit deze middengroep zal waarschijnlijk doorgaan met een geleidelijke vergroting en modernisering van hun bedrijf. Hierbij is het soms wellicht mogelijk een meer dan gemiddelde produktiviteitsstijging te realiseren. In dit verband is het van groot belang wat het zogenaamde "middengroepenbeleid" zal inhouden, dat de overheid thans overweegt in te voeren. Wellicht bestaat deze hulp uit investeringssubsidies en een voorkeursrecht op grond die voor bedrijfsvergroting beschikbaar komt, zodat op deze wijze een produktiviteitsverbetering en daardoor ook een inkomensverbetering sneller kan worden bereikt.

Ten slotte zal wellicht een aantal melkveehouders uit deze middengroep weinig verbeteringen meer aanbrengen in hun bedrijfsvoering, omdat zij wegens hun leeftijd en het ontbreken van een opvolger, hun bedrijf op den duur zullen beëindigen. Het is te verwachten dat de inkomenspositie van deze laatste groep melkveehouders in snel tempo achteruit zal gaan, indien deze volledig afhankelijk blijft van de via de huidige prijspolitiek tot stand komende opbrengstprijzen.

De achterblijvers

Er resteert ten slotte nog een groep melkveehouders, die reeds lange tijd weinig veranderingen in de bedrijfsvoering heeft aangebracht, bijvoorbeeld wegens hun leeftijd, het ontbreken van een opvolger, hun financiële positie, te kleine oppervlakte, een belangrijke andere produktietak etc. Het gevolg is dat de melkveehouderij op deze bedrijven op zeer ondoelmatige wijze en meestal ook op relatief kleine schaal plaatsheeft. De uitkomsten van de melkveehouderij zijn op deze bedrijven dan ook zeer slecht. De achterstand op de overige bedrijven wordt steeds groter en het is te verwachten dat de meeste bedrijven in deze groep op den duur gedoemd zijn te verdwijnen of in ieder geval de melkveehouderij niet verder zullen voortzetten. Zonder ingrijpende modernisering en uitbreiding is de continuïteit van de melkveehouderij op deze

bedrijven immers niet gewaarborgd, tenzij er bijvoorbeeld een minimuminkomensregeling komt, die een beëindiging van de melkveehouderij nog enige tijd zou kunnen uitstellen.

Enig optimisme

Tegenover de sombere perspectieven bij handhaving van het huidige markt- en prijsbeleid zijn ook enige factoren te noemen, die er wellicht toe zullen leiden dat de werkelijke inkomensontwikkeling uiteindelijk nog mee zal vallen. Deze factoren zijn:

1. de relatief gunstige bedrijfsgroottestructuur in EG-verband;
2. het tamelijk efficiënte niveau van bedrijfsvoering;
3. de doelmatige zuivelindustrie en de goede handelskanalen.

De bedrijfsgroottestructuur van de Nederlandse melkveehouderij is in verhouding tot de overige EG-landen tamelijk gunstig. In de tabel wordt deze bedrijfsgroottestructuur weergegeven, waaruit blijkt dat Nederland na het Verenigd Koninkrijk de meeste koeien per bedrijf heeft. In 1975 bedroeg het gemiddelde aantal koeien in de EG 11, maar het Verenigd Koninkrijk had 41 koeien per bedrijf en Nederland 23 koeien. Voorts blijkt uit de tabel dat in de EG slechts 7% van alle bedrijven 30 of meer koeien had tegen 50% in het Verenigd Koninkrijk en 30% in Nederland. Aangezien er in het algemeen een nauwe relatie bestaat tussen de bedrijfsgrootte en de bedrijfsresultaten, biedt deze relatief gunstige bedrijfsgroottestructuur een sterke concurrentiepositie aan Nederland.

Gemiddeld aantal koeien per bedrijf en bedrijfsgroottestructuur in de 9 EG-landen in 1975

	Gem. aant. koeien per bedr.	Percentage melkveehouders met ... melkkoeien				
		minder dan 10 koeien	10-20 koeien	20-30 koeien	30-50 koeien	50 e.m. koeien
B.R.Duitsl.	9	62	27	8	3	-
Frankrijk	12	49	33	12	6	-
Italië	5	89	7	2	1	1
Nederland	23	23	26	21	20	10
België/						
Luxemburg	13	44	33	14	8	
Verenigd						
Koninkrijk	41	21	15	14	20	30
Ierland	10	67	17	8	6	2
Denemarken	18	32	35	18	11	4
EG-9	11	61	23	9	5	2

In de tweede plaats beschikt Nederland over tamelijk efficiënte melkveebedrijven. Dit is niet alleen te danken aan de relatief gunstige bedrijfsgroottestructuur, maar ook aan de hoge melk-

